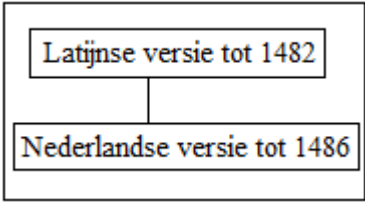

Bijlage G – Overzicht debat handschriftelijke overlevering van de *Brederodekroniek*

In 1698 gaf Matthaeus de tekst van de *Brederodekroniek* uit op basis van een onbekend handschrift. Een tijd lang is deze druk (M) beschouwt als de enige Nederlandse versie van de *Brederodekroniek*. Andere Nederlandstalige handschriften waren simpelweg niet bekend, zoals blijkt uit de eerste bibliografie van de Noord-Nederlandse historiografie, uitgegeven door Muller in 1880.¹

In de vijftig jaar na Mullers publicatie worden echter steeds meer handschriften ontdekt. Hintzen maakt in 1922 melding van handschriften N-6 en N-7, Korvezee ontdekt achttien jaar daarna N-4 en Roefs stuit kort daarna op handschriften N-1 en N-3.² Over de onderlinge relatie tussen de handschriften wordt nog weinig gezegd: er wordt slechts vermeld in hoeverre ze overeenkomen met M. N-3 en N-4 hebben net als M 76 hoofdstukken en lopen tot en met de ridderslag van Walraven in 1486. De overige handschriften worden als onvolledig beschouwd: N-1 en N-6 lopen ook tot 1486, maar hebben slechts 68 hoofdstukken; N-7, ten slotte, heeft slechts 33 hoofdstukken en loopt tot 1358. Over de relatie tussen de Nederlandse en de Latijnse versie is men eendrachtig: de Latijnse versie loopt tot 1482 en moet dus geschreven zijn vóór de Nederlandse versie tot 1486. Mijn onderzoek spreekt deze laatste stelling tegen: de Latijnse versie is gebaseerd op een Nederlandstalig origineel, zie scriptie, pp. 64-69.

	<u>Volledig</u>	<u>Onvolledig</u>	<u>Onvolledig</u>
	76 hoofdstukken tot 1486	68 hoofdstukken tot 1486	33 hoofdstukken tot 1358
	M	N-1	N-7
	N-3	N-6	
	N-4		

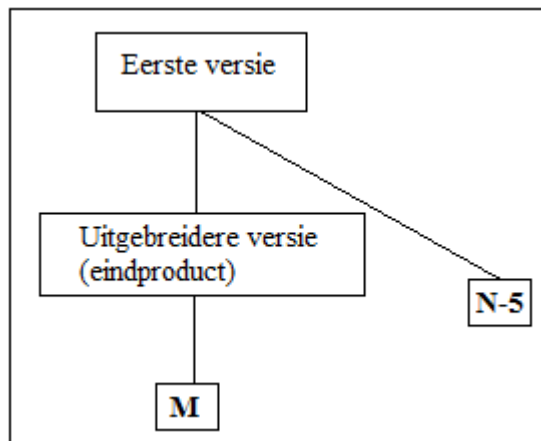
Handschriftelijke overlevering volgens Hintzen, Korvezee en Roefs

Op 29 januari 1952 kocht professor Albert Hyma in de Erasmusboekhandel te Amsterdam het handschrift N-5. Dit handschrift bevat twee teksten, die volgens Hyma door dezelfde hand geschreven zijn: een genealogie van de familie Brederode, lopend van de Merovingische vorsten tot ongeveer 1521 (door latere handen aangevuld tot ca. 1569), en een Nederlandse versie van de *Brederodekroniek* van Jan van Leiden, bestaande uit 47 hoofdstukken tot ongeveer 1474. Met dit laatste is de *Brederodekroniek* in N-5 beduidend

¹ S. Muller, *Lijst van Noord-Nederlandsche kronijken met opgave van bestaande litteratuur* (Utrecht 1880), p. 88.

² Hintzen, 'Chronicon comitum', p. 140. E.H. Korvezee, 'Merkwaardige handschriften in het archief van een Hofje te 's-Gravenhage', *Nederlands Archievenblad* 47 (1939-1940), pp. 115-116. Roefs, *Abtenkroniek*, p. 32.

korter dan M. Behalve het feit dat de *Brederodekroniek* in N-5 al in 1474 stopt en niet doorloopt tot 1486, zit er ook verschil in de ruimte die men besteed aan de vroegste periode: in N-5 wordt de genealogie van Adam tot Dirk I van Brederode in zeven hoofdstukken beschreven, terwijl M hiervoor vijftien hoofdstukken gebruikt. Hyma concludeert dat de versie waarop M terug gaat een uitgedijde versie is van de versie waarop N-5 is gebaseerd.³

Handschriftelijke overlevering van Nederlandse handschriften volgens Hyma

Handschrift N-5 zelf stamt volgens Hyma uit de 16e eeuw, maar zou dus gebaseerd zijn op de allereerste versie van de *Brederodekroniek*. Voor dit laatste haalt Hyma slechts één argument aan: een verwijzing naar een hoofdstuk over de bastaarden van Reinoud II van Brederode en zijn broer Gijsbrecht:

“Dese Reijnalt, heer van Brederueden, ende Ghijsbrecht, de doemproest tUtrecht, sijn brueder, die wonnen veel bastert sonen ende dochteren, daer ick noch na of scriven sel in dat ___ capittel.” (N-5, fol. 31r)

Het hoofdstuknummer is hier niet ingevuld, omdat het hoofdstuk over de bastaarden van Brederode niet in het handschrift voor komt. Volgens Hyma gebeurde dit omdat de opdrachtgeefster, immers de weduwe van Reinoud II, dit hoofdstuk niet op prijs zou hebben gesteld. Jan van Leiden zou door haar gesommeerd zijn de kroniek een ander karakter te geven, waarbij hij moest uitwijken over de vroegste geschiedenis en het hoofdstuk over de bastaarden moest schrappen. N-5 zou dan een kopie zijn van de oorspronkelijke versie van Jan van Leiden. De uitgebreide versie was het eindproduct voor Yolande van Lalaing en M zou hiervan een afschrift zijn.⁴ Het feit dat een hoofdstuk over de bastaarden wel in de Latijnse versies van deze kroniek voorkomt, wordt door Hyma wel opgemerkt, maar niet

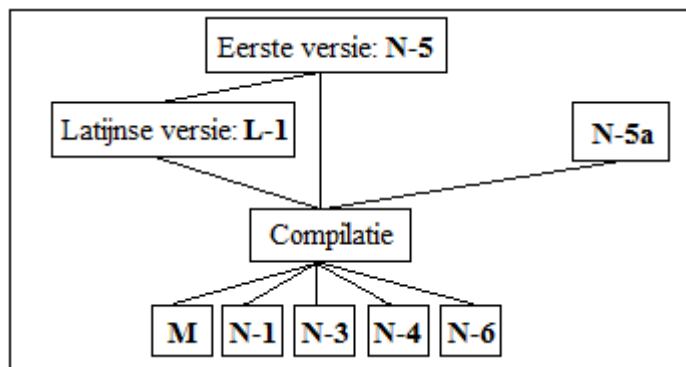
³ A. Hyma, ‘Een onbekend handschrift van Jan van Leiden’s kroniek en genealogie van Brederode ontdekt’, *De Nederlandsche Leeuw* 71 (1954), 126-128.

⁴ Hyma, ‘onbekend handschrift’, pp. 126-128.

nader geanalyseerd. Uit mijn onderzoek blijkt dat N-5 een zestiende-eeuwse kopie is van een latere bewerking van de *Brederodekroniek* van rond 1481; de Latijnse *Brederodekroniek* is ook gebaseerd op die bewerking, zie scriptie, pp. 52-53, 66-69.

Hyma was professor aan de universiteit van Michigan en daar weidde een van zijn studenten, Gerard Hoar, een proefschrift aan het handschrift. Hoars conclusies staan haaks op die van zijn promotor. In zijn proefschrift poneert Hoar namelijk de vier volgende stellingen:

1. De *Brederodekroniek* in N-5 is de eerste versie van de *Brederodekroniek* en een autograaf door Jan van Leiden zelf uit 1481.
2. De Latijnse versie van de *Brederodekroniek* in L-1 is gebaseerd op N-5 en L-1 is een autograaf door Jan van Leiden zelf uit 1482.
3. N-5a en N-5 zijn niet door dezelfde scribe geschreven en zijn twee aparte teksten.
4. M, N-1, N-3, N-4 en N-6 zijn vrijwel identieke afschriften van een door iemand anders dan Jan van Leiden gemaakte compilatie. Deze compilatie is gebaseerd op drie aparte teksten: N-5, N-5a en L-1.

Handschriftelijke overlevering volgens Hoar

Elk van Hoars stellingen is onjuist. Zijn argumentatie en de weerlegging daarvan volgt hieronder.

Hoars eerste stelling betreft het autografisch karakter van de *Brederodekroniek* in N-5. Hij geeft hiervoor een viertal argumenten, die, mijns inziens, allen de plank misslaan. Hoars eerste argument voor het autografische karakter van N-5 betreft de spelling. Uit vergelijking met M en N-4 zou blijken dat N-5 duidelijk de ‘oudste spelling’ heeft.⁵ Dit argument is echter verwaarloosbaar: de spelling in N-5 komt min of meer overeen met die in andere handschriften. Daarnaast is het vrijwel onmogelijk om spelling te dateren, omdat andere factoren een rol kunnen spelen bij spellingsverschillen tussen verschillende handschriften, zoals de geografische, sociale en intellectuele achtergrond van de kopiist.

Zijn tweede argument steunt op de opdrachtgeefster van de *Brederodekroniek*, Yolande van Lalaing. Omdat het slecht gesteld was met het onderwijs voor vrouwen in de late Middeleeuwen, zou Yolande alleen Nederlands hebben kunnen lezen: de originele versie

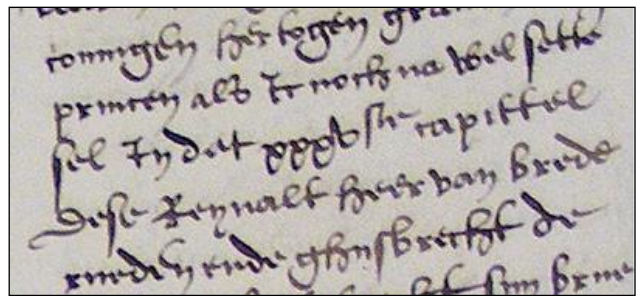
⁵ Hoar, *Brederode Chronicle*, p. 33.

moest dan ook wel in het Nederlands zijn geschreven.⁶ Yolandes getijdenboek bevat echter ook teksten in het Latijn; zij was deze taal dus weldegelijk machtig.

Hoars derde argument betreft een verwijzing naar een opsomming van de leden van de Orde van het Gulden Vlies in hoofdstuk 35 op fol. 31r:

“Ende in dier selfder oerden soe waren veel groter heren als coningen, hertogen, graven
ende princen, als ic noch na wel setten sel in dat XXXV^{ste} capittel.”
(N-5, fol. 31r)

In deze verwijzing zou het woord “XXXV^{ste}” later zijn ingevoegd, omdat het woord iets beneden de schrijflijn is geschreven, in een andere kleur inkt.⁷ Hierin ziet Hoar een verbetering van de auteur, Jan van Leiden zelf, die vooraf nog niet wist in welk hoofdstuk hij de ordeleden zou bespreken. De bewuste zinsnede is hiernaast afgebeeld. Het woord “XXXV^{ste}” is inderdaad iets onder de schrijflijn ingevuld, maar van een andere kleur inkt lijkt niet langer sprake. Het is goed mogelijk dat deze verwijzing later is

ingevuld, wat er op wijst dat diegene die dit schreef, bij tijde van schrijven, nog niet wist in welk hoofdstuk het overzicht van de Ordeleden zou staan. Daarmee is echter nog niet bewezen dat de *Brederodekroniek* in N-5 de autograaf is. Zo zou het ook kunnen zijn dat dit een eerste versie van een bewerkte versie van de *Brederodekroniek* is, waarbij, door inkorting van hoofdstukken, de bewerker geen overzicht meer had van de hoofdstuktelling. Hij heeft dan het hoofdstuknummer leeg gelaten, totdat hij zeker wist in welk hoofdstuk het bewuste overzicht van de ordeleden zich daadwerkelijk bevond en het hoofdstuknummer later ingevuld. In mijn onderzoek suggereer ik dat N-5 teruggaat op een bewerking van de *Brederodekroniek* in of kort na 1481 (N-C). De Latijnse versies gaan ook terug op deze bewerking maar vertonen wel een aantal verschillen met N-5; mogelijk is N-5 dus een bewerkte versie van N-C, zie scriptie, pp. 52-53, 66-69.

Ten slotte wijst Hoar net als Hyma op een niet ingevulde verwijzing naar een hoofdstuk over de bastaarden van Reinoud II en zijn broer Gijsbrecht. Het hoofdstuk over de bastaarden lag in de planning, maar zou op advies van Yolande niet zijn opgenomen.⁸ Voor dit argument geldt hetzelfde als de verwijzing naar het 35^e hoofdstuk, niets wijst erop dat deze

⁶ Hoar, *Brederode Chronicle*, p. 34.

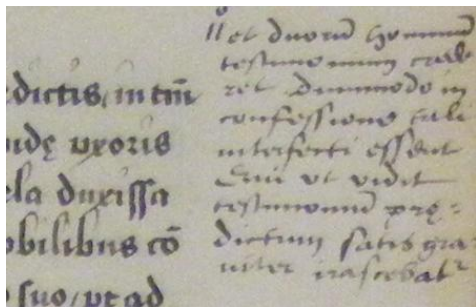
⁷ Ibidem., p. 38.

⁸ Ibidem., p. 35.

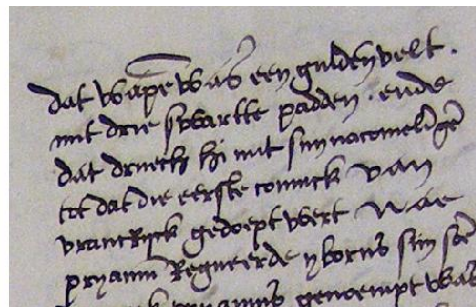
verwijzing afkomstig moet zijn geweest van de auteur, zij kan ook van een latere bewerker afkomstig zijn; mogelijk bevatte N-C wel dit hoofdstuk.

Hoars tweede stelling gaat over de Latijnse versie van de *Brederodekroniek*. Jan van Leiden moet volgens Hoar ook verantwoordelijk zijn geweest voor de Latijnse versie: de tekst komt immers tot 1474 inhoudelijk overeen met N-5. Eerst schreef Van Leiden dus N-5 en daarna vertaalde hij de tekst naar het Latijn en vervolgde deze tot 1482. De Latijnse versie moet volgens Hoar ook in dat jaar (1482) zijn afgerond. Dit betekent voor Hoar dat N-5, als autograaf van de Nederlandse versie, moet zijn geschreven vóór 1482 en niet, zoals Hyma eerder stelde, in de loop van de zestiende eeuw. Omdat de *Brederodekroniek* in N-5 op fol. 28v een verwijzing heeft naar het jaar 1481, dateert Hoar het handschrift tussen 1481 en 1482.⁹ Deze datering komt niet overeen met mijn datering; het handschrift stamt uit 1521-1525, zie bijlage A.

Hoar ziet in handschrift L-1 de eerste, originele versie van de Latijnse *Brederodekroniek*; wederom een autograaf exemplaar! Het autografische karakter van dit handschrift blijkt volgens Hoar uit het feit dat in de marge van L-1 aantekeningen zijn gemaakt met een hand die erg lijkt op de hand die verantwoordelijk is voor de *Brederodekroniek* in N-5.¹⁰ Dit laatste beschouwt hij ook als een bevestiging van zijn stelling dat de Latijnse versie schatplichtig is aan de Nederlandse in N-5. De hand die aantekeningen maakt in de marge van L-1 komt echter geheel niet overeen met de hand in N-5:

Aantekening in marge van L-1, fol. 52r

N-5, fol. 18r

Bovendien bevat L-1 een verwijzing naar een kroniek uit 1561 en daarmee kan het dus helemaal niet de autograaf zijn; het is een latere uitbreiding van het Latijnse origineel, zie scriptie, pp. 62-64.

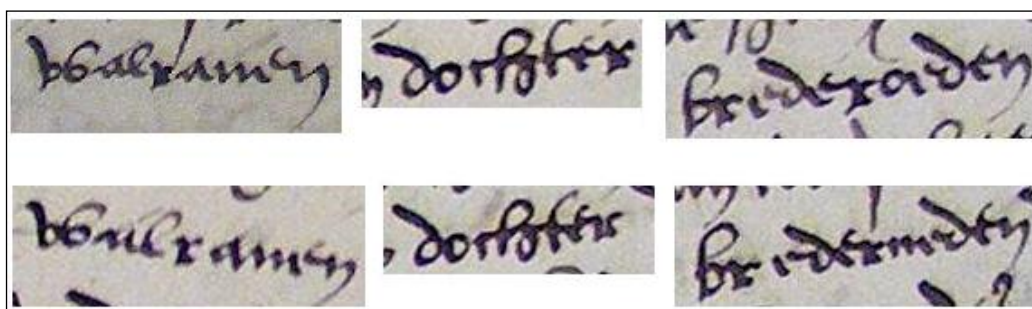
Hoars derde stelling gaat over de samenhang van N-5a en N-5. Waar Hyma stelt dat beide teksten door dezelfde, zestiende eeuwse hand zijn geschreven, geeft Hoar drie argumenten waarom dit niet het geval zou zijn. Zijn eerste argument betreft de spelling:

⁹ Hoar, *Brederode Chronicle*, p. 36.

¹⁰ Ibidem, p. 37.

ondanks het feit dat de handen op elkaar lijken, wordt het woord ‘Brederode’ in beide teksten verschillend gespeld: “brederoeden” in N-5a en “brederueden” in N-5.¹¹ Zijn tweede argument rust op het fysieke karakter van het handschrift: hoewel het papier van N-5a en N-5, op de laatste tien folio van N-5 na, hetzelfde watermerk dragen, moeten de twee teksten volgens Hoar oorspronkelijk als aparte teksten hebben gefunctioneerd. Het katern met N-5a heeft namelijk een serie ‘wormgaatjes’, die abrupt verdwijnen bij het katern waar N-5 begint.¹² Zijn derde argument berust op zijn eerste stelling. Omdat N-5 de autograaf versie van Jan van Leiden is geweest, moet de genealogie tot 1521 wel door iemand anders geschreven zijn (Jan van Leiden stierf immers in 1504).¹³

N-5a en N-5 zijn echter wel degelijk door dezelfde hand geschreven. Bij wijze van illustratie, volgt hieronder de schrijfwijze van de woorden ‘Walraven’, ‘dochter’ en ‘Brederode’ in beide teksten:

Boven: hand van N-5a. Onder: hand van N-5.

Het spellingsverschil van het woord ‘Brederode’, respectievelijk “brederoeden” en “brederueden”, ten spijt, lijkt het mij vrij zeker dat het hier om dezelfde hand gaat. Een bijkomende gegeven is dat zowel N-5a en N-5 op hetzelfde papier zijn geschreven. In dit papier bevindt zich een watermerk dat bovendien aan de hand van het overzichtswerk van Briquet te dateren is: het watermerk, een wapenschild met drie lelies, twee laders, een kroon en vier bloemen, komt namelijk nauw overeen met watermerk nr. 1054, gebruikt tussen 1535-1549.¹⁴

Zowel N-5a, tot 1521, als N-5, die tot 1474 loopt, zijn door dezelfde hand geschreven, op papier met een watermerk uit het tweede kwart van de zestiende eeuw. De stelling van Hoar dat het om twee aparte, zelfstandige teksten zou gaan lijkt me derhalve ongegrond: beide teksten horen bij elkaar en moeten in het tweede kwart van de zestiende eeuw gedateerd worden. Het mysterie van de wormgaatjes die alleen in het katern van N-5a voorkomen blijft

¹¹ Hoar, *Brederode Chronicle*, pp. 29-30.

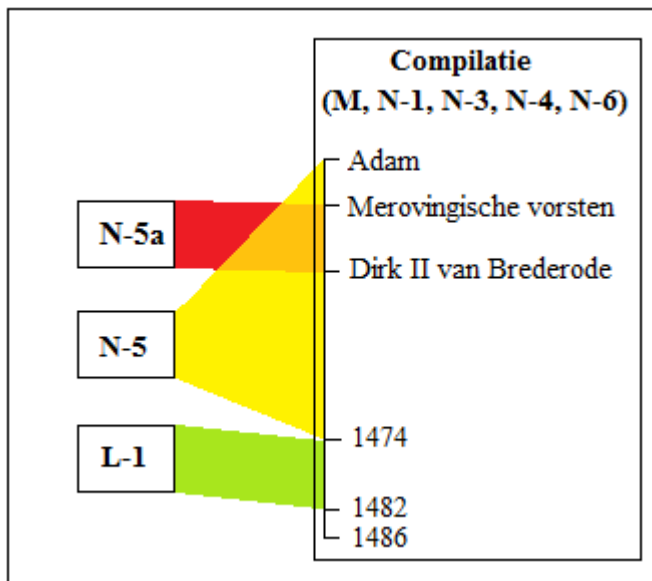
¹² Ibidem, p. 39.

¹³ Ibidem, pp. 39-40.

¹⁴ Zie bijlage A.

hiermee wel onverklaard; mogelijk sloegen de wormen toe voordat het handschrift gebonden werd.

Hoars vierde stelling gaat over M, N-1, N-3, N-4 en N-6. Volgens Hoar komen deze versies alle met elkaar overeen.¹⁵ De versie waar zij alle op teruggaan zou een compilatie zijn van de drie hierboven besproken teksten: N-5a, N-5a en L-1. Volgens Hoar is deze compilatie voor het verhaal tussen 1474 en 1482 schatplichtig aan L-1. Voor het voorgaande deel, van Adam tot 1474, maakte de compiler gebruik van N-5a en N-5. In N-5a komen immers passages

Compilatie van N-5, N-5a en L-1, volgens Hoar

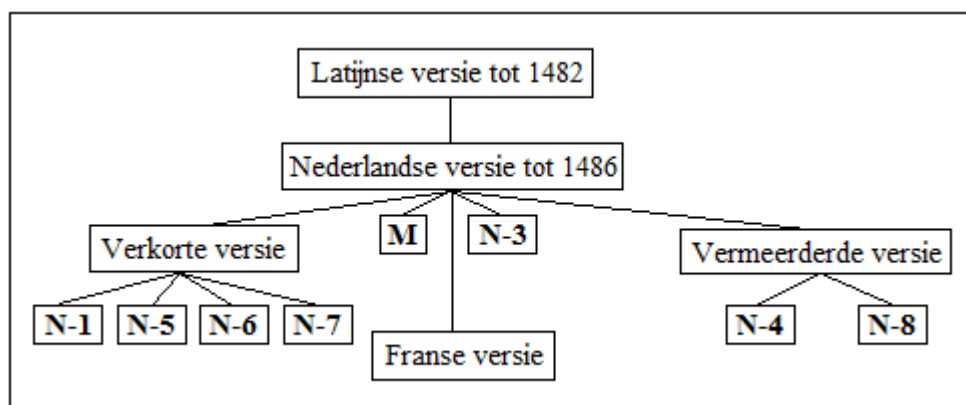
voor die niet in N-5 voorkomen, maar wel in M. Het gaat hier met name om stukken over de vroegste geschiedenis: van de Merovingische vorsten van Frankrijk tot Dirk II van Brederode.¹⁶ Hyma had reeds opgemerkt dat M meer aandacht besteedt aan deze vroegste geschiedenis dan N-5; Hoar geeft nu aan waar de compiler van M deze extra informatie vandaan haalde: uit N-5a. Uit deze analyse volgt dat Jan van Leiden niet verantwoordelijk is voor deze compilatie, omdat ook de genealogie tot 1521 is gebruikt. Hoars compilatietheorie is zeer complex en loopt spaak omdat het merendeel van zijn aannames, zoals hierboven reeds aangetoond, niet kloppen. Bovendien verschillen M, N-1, N-3, N-4 en N-6 wel degelijk van elkaar; zie scriptie, pp. 29-61.

Dertig jaar na het ongepubliceerde proefschrift van Hoar leveren Bruch en Stuip een volgende bijdrage aan het debat rondom de handschriftelijke overlevering van de Nederlandse *Brederodekroniek*. In hun artikel schrijven ze met name over de Franse versie van de *Brederodekroniek*, maar geven ook aandacht aan de onderlinge verschillen van de Nederlandse handschriften. In hun artikel vinden we voor het eerst een verwijzing naar handschriften N-2 en N-8. N-2 bevat alleen de opschriften van de Nederlandse versie en wordt daarom niet meegenomen in de analyse, dit in tegenstelling tot N-8 dat wel een

¹⁵ Hoar, *Brederode Chronicle*, p. 31. Op p. 44 geeft Hoar echter aan dat hij deze handschriften nooit zelf gezien heeft; bij zijn citaten baseert hij zich ook steeds op M.

¹⁶ Ibidem, p. 43.

volledige versie bevat.¹⁷ Bruch en Stuip maken een onderscheid tussen drie groepen van handschriften, zonder in te gaan op hun onderlinge relaties: handschriften die gelijk zijn aan M, handschriften die verkort zijn en handschriften die vermeerderd zijn. In de eerste groep valt slechts één handschrift: N-3. De handschriften die een verkorte tekst bevatten zijn N-1, N-5 en N-6; N-7 is incompleet. Ten opzichte van M, ten slotte, zijn N-4 en N-8 vermeerderd met een vervolg. De Franse versie is volgens Bruch en Stuip gebaseerd op een Nederlands handschrift met 76 hoofdstukken, tot 1486: alleen handschriften M en N-3 komen daar volgens Bruch en Stuip voor in aanmerking.¹⁸ De groeperingen van Bruch en Stuip in ‘gelijk aan M’, ‘verkort’ en ‘vermeerderd’ zijn te oppervlakkig en worden tegengesproken door mijn onderzoek, zie scriptie pp. 29-61. Hun aannames ten opzichte van de Franse versie van de *Brederodekroniek* worden in mijn scriptie besproken en aangevuld, zie scriptie, pp. 69-73.

Handschriftelijke overlevering volgens Bruch en Stuip

Lulofs is de laatste die aandacht heeft besteed aan de handschriftelijke overlevering van de *Brederodekroniek*. In haar onuitgegeven doctoraalscriptie doet ze dit echter zo omslachtig, dat ik mij hier zal beperken tot de conclusies die zij in een later artikel heeft gepubliceerd.¹⁹ Zij deelt de Nederlandse handschriften op in drie groepen. De eerste groep zijn de handschriften die qua hoofdstukaantal en hoofdstuktitels overeenkomen met M. Tot deze groep behoren: M, N-3, N-4 (met een vervolg tot 1556), N-7 (tot halverwege hoofdstuk 33= tot 1358) en N-8 (met een vervolg tot 1568). Net als Hyma ziet zij de versie waar deze handschriften vanaf stammen als het eindproduct voor Yolande van Lalaing. Dit baseert zij met name op de illustraties die in N-3 en N-8 voorkomen. De illustraties in deze handschriften komen nauw met elkaar overeen en op de plekken waar deze handschriften geïllustreerd zijn heeft N-4 open plekken. Daarnaast bevat deze groep de meest uitgebreide inhoud. De andere

¹⁷ Bruch & Stuip, ‘Franse kroniek’, p. 35, n. 4.

¹⁸ Ibidem, pp. 41-42.

¹⁹ Lulofs, *Brederode kroniek*, pp. 10-35.

twee groepen hebben meer lacunes en kunnen worden opgedeeld in twee groepen: groep II, bestaande uit N-1 en N-6 (met vervolg tot 1568) en een nog kortere groep III, bestaande uit N-5. Hoewel Lulofs groeperingen kloppen, slaagt ze er niet in de samenhang van de groepen te definiëren: de kortere versies kunnen bewerkingen van later datum zijn of voorstadia van het eindproduct.²⁰ Bovendien neemt ook zij N-2 niet mee in haar analyse.

<u>Groep I</u> <u>(eindproduct)</u>	<u>Groep II</u> <u>(korter)</u>	<u>Groep III</u> <u>(kortst)</u>
M	N-1	N-5
N-3	N-6	
N-4		
N-7		
N-8		

Handschriftelijke overlevering volgens Lulofs

Lulofs bespreekt daarnaast ook kort de Latijnse versies. Van L-1 stelt zij terecht dat dit een vermeerdering is van het Latijnse origineel van ná 1561. Zij heeft echter niet gezien dat L-3 een ingekorte versie is van het origineel; daarnaast geeft zij niet aan hoe de Latijnse versies samen hangen met de Nederlandse versies. Mijn onderzoek voorziet in deze lacunes, zie scriptie, pp. 29-73.

Bovenstaand overzicht toont aan dat het historische debat tot nu toe weinig zekerheid heeft gebracht omtrent de handschriftelijke overlevering van de *Brederodekroniek*. Er bestaat nauwelijks overeenstemming over belangrijke zaken, zoals de vraag in welke taal Jan van Leiden zijn eerste versie schreef en, met name, de status van handschrift N-5. Wat daarnaast opvalt is het feit dat geen van de historici zich baseren op diepgaand, tekstvergelijkend onderzoek.

²⁰ Lulofs, 'Die van Brero', pp. 86-87.